

Mirosław Starzyński

Analizy przyczyn kryzysów ekonomicznych w pracach Raviego Batry

Ekonomiczne Problemy Usług nr 43, 319-331

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*MIROŚLAW STARZYŃSKI**

ANALIZY PRZYCZYŃ KRYZYSÓW EKONOMICZNYCH W PRACACH RAVIEGO BATRY

Światowy kryzys finansowy, który ujawnił się w 2008 r., a tym bardziej jego skala – zaskoczyły wszystkich, nawet najbardziej pesymistycznych ekonomistów. Wypowiedzi wielu uznanych autorytetów ekonomicznych wskazywały, że kryzys o rozmiarach światowych jest w dzisiejszych czasach niemożliwy. Podobne zapewnienia o niemożności powtórzenia się kryzysu ekonomicznego o skali porównywalnej z kryzysem lat 30. ubiegłego stulecia były składane przez wielu ekonomistów w drugiej połowie XX w. Jeszcze większym zaskoczeniem dla wszystkich stały się jednak podjęte w krajach Europy Zachodniej, a przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych – światowej ojczyźnie wyznawców liberalizmu gospodarczego – działania interwencyjne administracji rządowej, kierujące do gospodarek tych krajów ogromne strumienie finansowe pomocy publicznej dla zagrożonych bankructwem wielkich prywatnych korporacji, mogące w wielu wypadkach prowadzić do nacjonalizacji tych przedsiębiorstw i instytucji finansowych. Ponadto zadziwiające jest, że działania te cieszą się ogromnym poparciem m.in. społeczeństwa amerykańskiego, które w latach poprzednich popierało ideologię kapitalizmu i alergicznie reagowało na koncepcję własności państwowej. Wydaje się, iż do nielicznych, których te zjawiska nie byłyby w stanie zadziwić, można zaliczyć amerykańskiego ekonomistę Raviego Batrę¹, który

* Mirosław Starzyński – mgr, doktorant Niestacjonarnych Studiów Doktoranckich na Wydziale Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

¹ Ravi Batra (imię Ravi to skrócona wersja indyjskiego imienia Rawindra) jest wybitnym ekonomistą amerykańskim pochodzenia indyjskiego, profesorem na Wydziale Ekonomii Southern

na przełomie lat 70. i 80. ubiegłego wieku dokonał w swoich pracach analizy rozwoju ekonomicznego i społecznego Stanów Zjednoczonych. Na podstawie uzyskanych wyników Batra wskazał strategiczny kierunek rozwoju USA oraz przedstawił pakiet niezbędnych reform ekonomicznych zmierzających do ograniczenia skutków społecznych kolejnych depresji, wynikających z długookresowych cykli ekonomicznych. Jednocześnie wskazał prawdopodobny kierunek rozwoju społeczeństwa amerykańskiego, który będzie całkowicie odmienny od znanego z dotychczasowej historii tego kraju.

Abstrahując do trafności podanych przez Batrę predykcji, zagadnienia te zasługują na przedstawienie przede wszystkim ze względu na uniwersalny charakter zarówno zjawisk będących przedmiotem jego badań, jak i zastosowanej przez niego metodyki.

Spoleczeństwo w ujęciu filozofii Prabhat Randżan Sarkara

Przeprowadzone przez Ravięgo Batrę analizy socjologiczne zostały oparte na dokonaniach indyjskiego filozofa Prabhat Randżan Sarkara, który w sposób nowatorski przedstawił koncepcje społeczne zaczerpnięte z klasycznej filozofii indyjskiej. Podstawową kwestią jest przyjęta przez Sarkara koncepcja wskazująca na aktualność zawartego w starożytnych indyjskich traktatach religijno-filozoficznych podziału społeczeństwa na cztery klasy, czyli:

- 1) braminów – stan obejmujący elitę kulturową i kultową (inteligencja, kapłani),
- 2) kszatrijów – stan obejmujący elitę polityczną i militarną (wojownicy i administratorzy, w tym król),
- 3) wajsjów – stan obejmujący producentów (rolnicy, hodowcy, rzemieślnicy i kupcy),
- 4) śudrów – stan obejmujący ludzi pracujących u przedstawicieli pozostałych stanów.

W odróżnieniu od tradycyjnej myśli indyjskiej, przywiązującej do tej klasyfikacji znaczenie rytualne i zazwyczaj definiującej przynależność do właściwej klasy poprzez przyjęcie na świat w rodzinie należącej do danej klasy, Sarkar twierdzi, że podział ten wynika z właściwości ludzkiego umysłu. Filozof

Methodist University w Dallas (Teksas). Został uznany za jednego z największych teoretyków handlu na świecie. W artykule opublikowanym w „Economic Inquiry” z października 1978 r. zaliczono go do grona pięciu ekonomicznych „superstars” wśród naukowców z uniwersytetów z USA i Kanady.

argumentuje, że pomimo tego, iż większość ludzi ma wspólne cele i ambicje, metody osiągania tych celów są różne, w zależności od wewnętrznych cech danej osoby. Na przykład większość ludzi dąży do życia komfortowego i pełnego społecznego prestiżu, lecz niektórzy próbują osiągnąć ten cel w drodze rozwijania zdolności intelektualnych, inni w drodze zdolności fizycznych, a jeszcze inni – poprzez gromadzenie bogactwa. Również ci, którzy mają małe ambicje w życiu, prowadzą je w sposób właściwy dla swoich skłonności, zaliczając automatycznie samych siebie do czwartej klasy społecznej. W ten sposób, według Sarkara, społeczeństwo jest złożone z czterech typów ludzi obdarzonych różnymi typami umysłu. W klasyfikacji tej można wydzielić dwie klasy ludzi dążących do uzyskania własnych celów w drodze wysiłku fizycznego, tj. kszatrijów (wojowników) i śudrów (robotników), oraz dwie klasy ludzi próbujących osiągnąć cele swego życia w drodze rozwijania zdolności intelektualnych, tj. braminów (inteligentów) i wajśjów (kapitalistów-właścicieli). W związku z tym, że klasyfikacja ta oparta jest na właściwości umysłu ludzkiego, ma ona charakter uniwersalny, niezależny od rasy, narodowości czy też epoki historycznej. Na przykład w świetle tej klasyfikacji nie ma znaczenia, że klasa robotnicza została wykreowana w efekcie rewolucji przemysłowej, gdyż w okresie wcześniejszym funkcjonowała ona w społeczeństwie w postaci chłopów pańszczyźnianych, służących czy też różnych innych grup społecznych pozbawionych majątku i pracujących na rzecz klas wyższych.

Do klasy kszatrijów (wojowników) Sarkar zaliczył zatem ludzi o „mentalności wojownika”, obdarzonych siłą fizyczną i sprawnością, doskonałych w realizacji zadań wymagających wytrwałości, odwagi i siły fizycznej. Tacy ludzie zazwyczaj wykonują zawody związane z niebezpieczeństwem, zagrożeniami, wymagające podejmowania działań o dużym ryzyku, a nawet zagrażających życiu. Te charakterystyki dotyczą mentalności właściwej m.in. żołnierzom, policjantom, strażakom i innym służbom mundurowym, zawodowym sportowcom, tzw. niebieskim kołnierzykom, czyli wykwalifikowanej kadrze technicznej średniego szczebla, gdyż wykonywanie tego typu zawodów wymaga siły fizycznej i sprawności. Tak więc ci wszyscy, którzy próbują rozwiązać swoje problemy życiowe za pomocą sprawności fizycznej i mięśni, należą do klasy wojowników albo też mają umysł typowy dla tej klasy.

Do klasy braminów (inteligencji) Sarkar zaliczył natomiast ludzi, którym brakuje energii fizycznej wojownika, lecz obdarzeni są relatywnie większymi zdolnościami intelektualnymi. Osoby te, dysponując tego typu uwarunkowaniami, starają się rozwinąć zdolności umysłowe mające zapewnić im oczekiwane

funkcjonowanie w społeczeństwie. Według Sarkara każdy, kto podejmuje wysiłki w celu rozwiązania swoich problemów raczej za pomocą swego mózgu niż mięśni, jest braminem (inteligentem). To dużo szersza klasyfikacja, niż się zazwyczaj przyjmuje, i nie obejmuje ona wyłącznie profesorów, pisarzy i naukowców, lecz także prawników, lekarzy, inżynierów, badaczy, artystów, „białokołnierzykowych” pracowników, urzędników, a przede wszystkim księży i wszelkiego rodzaju innych kapłanów, gdyż wszyscy wymienieni do realizacji celów życiowych wykorzystują raczej swój bystry umysł niż siłę mięśni.

Kolejny typ osobowości ma według Sarkara tendencję do gromadzenia bogactwa w celu osiągnięcia tego, co jest ogólnie nazywane dobrym życiem. Ludzie ci są również inteligentni, lecz ich umysły gonią głównie za pieniędzmi. Są sprytniejsi od wojowników, lecz nie są tak inteligentni, jak intelektualisci. Dla tego typu ludzi pieniądz jest w życiu wszystkim, bogactwo samo w sobie jest dla nich kluczem do sukcesu życiowego i powodzenia. Handlowcy, bankierzy, lichwiarze, kapitalisci, biznesmeni, posiadacze ziemscy generalnie należą do klasy wajsów (właściciele-kapitalistów). Podczas gdy inne klasy pozyskują pieniądze, aby za ich pośrednictwem cieszyć się dobrami materialnymi, kapitalisci pożądamy pieniędzy dla samych pieniędzy.

Czwarty typ osobowości jest reprezentowany przez ludzi różniących się znacząco od pozostałych trzech klas i obejmuje robotników niewykwalifikowanych oraz innych pracowników fizycznych. Jest to typ pozbawiony wytrwałości wojownika, jasności intelektu właściwej intelektualistom oraz instynktu gromadzenia bogactwa, występującego u kapitalisty. Nie ma także wysokich ambicji charakterystycznych dla wymienionych trzech klas społecznych. Jego wykształcenie jest relatywnie niskie i zazwyczaj nie dysponuje on wysokimi kwalifikacjami oczekiwanymi na rynku pracy. Z tych względów klasa ta była zawsze wykorzystywana przez resztę społeczeństwa, wykonując prace uznane przez innych za brudne i będąc najbiedniejszą ze wszystkich klas. Chłopi, służący, niewykwalifikowani pracownicy przemysłowi generalnie należą do klasy pracowników fizycznych.

Są to oczywiście charakterystyki ogólne i nie należy ich interpretować w ten sposób, że każdy intelektualista jest bardziej inteligentny od każdego wojownika czy też kapitalisty, a także w ten sposób, że zawodów przypisanych do poszczególnych klas nie mogą wykonywać osoby mające mentalne charakterystyki innych klas. Istnieje jednak obiektywna trudność w przekształceniu się np. dobrego boksera w dobrego intelektualistę – chociaż nie jest to niemożliwe.

Prawo Cyklu Społecznego i cechy rządów poszczególnych klas

Sarkar odkrył, że w rozwoju społeczeństw następuje cykliczna zmiana klasy rządzącej, co nazwał Prawem Cyklu Społecznego. Proces ten dokonuje się w następującym porządku:

- 1) wraz z powstaniem państwa rządy obejmuje klasa kszatrijów (wojowników),
- 2) po której przejmują władzę bramini (inteligenci),
- 3) po których z kolei przejmują władzę wajsjowie (kapitałiści).

Czwarta klasa społeczna, czyli śudrowie (robotnicy), nie rządzi nigdy, niemniej jednak istnieje okres, który można nazwać erą śudrów – gdy w społeczeństwie panują całkowity chaos i bezprawie.

Podejście to jest autorskim dokonaniem Sarkara, gdyż jest rozbieżne z kolejnością wskazywaną w tradycyjnych tekstach indyjskich, w których kolejność okresów w historii ludzkości, zwanych jugami, jest inna. Na początku, w złotym wieku, rządzili bramini – kapłani, potem kszatrijowie – wojownicy, następnie wajsjowie – producenci, a na końcu, w wieku całkowitego upadku cywilizacji, zwanym wiekiem Kali (*Kali juga*) – śudrowie.

Według Sarkara erę robotników można rozpoznać w społeczeństwie, gdy cierpi ono na kompletny brak kierownictwa, przywództwa i autorytetów, gdzie tzw. liderzy stają się tak egocentryczni i chciwi, że większość społeczeństwa zaczyna ich naśladować, prezentując robotniczą mentalność, rządzoną przez zachowania instynktowne, chciwość i czyste samouwielbienie. Era robotników jest okresem bliskim anarchii, charakteryzuje się brakiem porządku społecznego. Więzy rodzinne są słabe, ludzie wyśmiewają wyższe wartości, moralność upada, a przestępczość i materializm są powszechne.

Z kolei era wojowników jest zupełnie odmienna od ery robotników. W wieku militarnym armia pod przywództwem dyktatora – króla, cesarza, prezydenta – kontroluje zarówno rząd, jak i społeczeństwo. Władza polityczna jest skrajnie scentralizowana w formie rządów absolutnych, społeczeństwo jest zdyscyplinowane, rodziny są silnie związane więzami rodzinnymi, a kobiety cieszą się szacunkiem. Intelktualiści i kapitałiści również się cieszą szacunkiem, lecz mają niewiele do powiedzenia w zakresie spraw dotyczących rządzenia państwem.

Erę intelektualistów można rozpoznać po osłabieniu władzy centralnej, sprawowanej nadal przez wojowników, umożliwiających intelektualistom rządy „zza kurtyny”. Intelktualiści, którzy pozbawieni są siły fizycznej, potrzebują wojowników do kontroli społeczeństwa, lecz kontrolują wojowników za pomocą wymyślonych przez siebie zasad, regulacji, zwyczajów itd. To intelektualiści

są przecież najsprawniejsi w wyjaśnianiu pozostałym klasom społecznym obowiązków wobec intelektualistów, w uzasadnianiu swojej uprzywilejowanej pozycji w społeczeństwie, we wpajaniu wszystkim zasad i rytuałów wymagających ich łaskawego uczestnictwa i w konstruowaniu teorii przekonujących o ich szczególnych zasługach dla reszty społeczeństwa.

Natomiast erę kapitalistów można rozpoznać po tym, że spośród wszystkich typów rządów są one najbardziej zdecentralizowane. W erze wojowników władza centralna jest najsilniejsza; w wieku intelektualistów – nieco słabsza, lecz w dalszym ciągu skutecznie narzucająca społeczeństwu zasady prawne i wymuszająca ich stosowanie. Natomiast w wieku kapitalistów system rządów staje się maksymalnie zdecentralizowany ze względu na to, że osłabienie władzy centralnej silnie współgra z największymi obawami kapitalistów i jednocześnie ułatwia korumpowanie władz lokalnych. Najsilniejszą obawą kapitalistów jest bowiem to, że – niezależnie od faktu, iż silną władzę centralną trudniej skorumpować niż liczne władze lokalne – zawsze może ich ona zmusić do tego, aby podzielili się swoim bogactwem z biednymi. Podstawową cechą tej ery jest poza tym komercjalizacja wszystkiego, zgodnie z zasadą, że wszystko jest na sprzedaż i wszystko można kupić. Za pomocą pieniędzy biznesmeni kontrolują pozostałe klasy społeczne, a skomercjalizowane jest wszystko – muzyka, sztuka, literatura, sport. Kwitnie prostytucja, gdyż kobiety też są tylko towarem na sprzedaż, w odpowiedniej cenie. Z czasem następuje całkowity upadek moralności, prawa i tym samym wiek kapitalistów przekształca się w fazę wieku robotników.

Rozpatrując dynamikę cyklu społecznego w świetle procesu powstawania poszczególnych państwowości, można przyjąć, że każda państwowość zaczyna się wskutek zaprowadzenia rządów nad ludnością zamieszkującą dane terytorium przez grupę wojowników, którzy za pomocą silnych, scentralizowanych rządów kontrolują społeczeństwo. Obfitujące w konflikty zbrojne, silne i bezlitosne rządy, wymagające wysokich nakładów militarnych, z czasem stają się niestabilne. Władcy zwracają się wtedy do intelektualistów, aby opracowali teorie usprawiedliwiającej rządy absolutne wojowników. Z czasem wpływ intelektualistów na rząd jest coraz większy i zaczyna się era intelektualistów. W celu jak najpełniejszego podporządkowania sobie pozostałych grup społecznych tworzą oni sieć regulacji, w dawnych czasach – religijno-społecznych, a w czasach obecnych – prawnych, w których odczytywaniu są biegli jak nikt inny. Narzucając innym klasom ideę konieczności spełniania tych wszystkich zasad, mają centralną pozycję decyzyjną w społeczeństwie. Nic jednak, co jest nieracjonalne czy też nielogiczne, nie może trwać wiecznie i z czasem maleje wiara społeczeństwa w konieczność

wykonywania rytuałów wymyślonych przez intelektualistów. Mniej sprawni w konstruowaniu mętnych, skomplikowanych teorii, lecz biegle w zagadnieniach praktycznych kapitaliści zaczynają mieć coraz większy wpływ na rządy i rodzi się era kapitalistów. Z czasem następuje coraz większa koncentracja bogactwa w ich rękach i coraz bardziej uboższą pozostają grupy ludności. Pod koniec tej ery społeczeństwo zostaje doprowadzone do stanu, w którym istnieją już tylko dwie klasy społeczne: kapitaliści i pozostali ludzie, którzy im służą. Ten szczególnie przypadek w rozwoju społeczeństwa stał się podstawą teorii marksistowskiej, w której występują dwie klasy społeczne: burżuazja i proletariatus. Późniejsza historia pokazała, że ci, których Marks zaliczał do proletariatus, mieli niewiele wspólnego z robotnikami, a w rozumieniu klasyfikacji Sarkara byli to zubożali wojownicy i intelektualiści. Wraz z upływem czasu narasta bogactwo w rękach bogatych, a era kapitalistów zmierza w kierunku pozbawionego prawa wieku robotników. Wówczas rozgniewany tłum wojowników, wsparty przez intelektualistów i robotników, wzniesła rebelię, która kończy wiek kapitalistów. Wkrótce potem, na fali sukcesów militarnych rebelii, wojownicy przejmują władzę i cywilizacja wkracza w nowy cykl.

Batra w swoich pracach dokonał analizy historii cywilizacji muzułmańskiej, egipskiej, zachodniej, rosyjskiej i indyjskiej, dowodząc, że każda z nich ewoluowała w sposób wskazany przez Sarkara. Czynnikiem sprzyjającym przejmowaniu rządów przez kolejne klasy społeczne są przede wszystkim naturalnie występujące cykle ekonomiczne, a w szczególności fazy depresji.

Długookresowe cykle ekonomiczne w cywilizacji Zachodu

Batra dokonał analizy statystyk gospodarki USA dotyczących podaży pieniądza, inflacji, tworzenia regulacji oraz koniunktury gospodarczej w latach 1749–1980 i odkrył, że w ujęciu dekadowym w gospodarce tej występowały regularne cykle:

- 1) okresem wzrostu gospodarczego towarzyszyły: wzrost podaży pieniądza, wzrost inflacji oraz wzrost aktywności regulacyjnej;
- 2) okresem depresji gospodarczych towarzyszyły: spadek podaży pieniądza, spadek inflacji oraz spadek aktywności regulacyjnej.

Na podstawie tych regularności Batra w 1985 r. prognozował wielką depresję w dekadzie lat 90. zeszłego wieku.

Z kolei, opierając się na analizie długości cyklu sprawowania władzy przez klasę kapitalistów w cywilizacji zachodniej, w 1978 r. Batra prognozował, że w ciągu 20–25 lat kapitalizm zakończy swój żywot. Podstawą tej kalkulacji było założenie, że era kapitalistów na Zachodzie narodziła się ok. 1860 r., a swój szczyt osiągnęła w latach 30. ubiegłego stulecia. Przyjmując, że długość cyklu wstępującego, wynosząca 70–80 lat, jest zazwyczaj równa długości cyklu zstępującego, można przewidywać, że era kapitalizmu w cywilizacji zachodniej zakończy się przed rokiem 2010. Na marginesie należy zaznaczyć, że wyniki analiz podaży pieniądza wykazały, iż pomimo powstania Systemu Rezerwy Federalnej (FED) regularność cyklu podaży pieniądza nie uległa zmianie, natomiast znacznie zwiększyła się amplituda wahań tego parametru. Batra nie wyjaśnia przyczyn tego zjawiska, lecz jest ono interesujące w aspekcie aspiracji Polski do wejścia do strefy euro, gdzie polityka monetarna prowadzona przez Europejski Bank Centralny może być w długich okresach również mniej efektywna niż polityka monetarna prowadzona przez banki centralne poszczególnych krajów europejskich.

Kapitalizm a system ekonomiczny PROUT

Od czasu upadku systemu komunistycznego w Związku Radzieckim i krajach Europy Wschodniej, w wyniku czego doszło do rozpadu ZSRR i utworzenia na bazie republik radzieckich suwerennych państw, w krajach tych wystąpiła konieczność dokonania transformacji gospodarczej, w celu przekształcenia gospodarek komunistycznych w gospodarki zorganizowane na zasadach zbliżonych do kapitalistycznych. Wraz z tymi bieżącymi potrzebami dominować zaczęły teoretyczne zasady kapitalizmu, przedstawiające ten ustrój gospodarczy jako największe osiągnięcie teorii myśli ekonomicznej. W świetle Prawa Cyklu Społecznego Sarkara kapitalizm, podobnie jak feudalizm, jest ideologią i ustrojem gospodarczym właściwym dla ery kapitalistów. Jest systemem, w którym istnieje wolność maksymalizacji zysków z dokonywanych własnych inwestycji – w odróżnieniu od systemów wdrażanych w czasach, gdy rządzą wojownicy lub intelektualiści, narzucający ograniczenia w tym zakresie. Jest to zatem system ekonomiczny oparty na skrajnej chciwości, błogosławiący chciwość i uznający ją za podstawową zasadę działalności człowieka.

Ideologią tego systemu jest w konsekwencji skrajny materializm, prowadzący do komercjalizacji całego życia społecznego. Sarkar krytykuje ideologię

opartą na chciwości, przekonując, że każdy przyszedł na ten świat, nie posiadając żadnego majątku i w analogicznym stanie ten świat opuści. Poza tym nie do zaakceptowania jest związany z takim podejściem materializm, gdyż uniemożliwia on duchowy rozwój człowieka. W celu realizacji postulatu zrównoważonego rozwoju ekonomicznego społeczeństwa Sarkar opracował teoretyczny system ekonomiczny, który nazwał PROUT². Zasady systemu stworzonego przez Sarkara zrewidował i uzupełnił Batra. Zostaną one omówione jedynie w aspekcie ekonomicznym, pomijając obszerne i interesujące wywody filozoficzne. Schemat tego systemu, przypominający piramidę, przedstawiono na rysunku.



System ekonomiczny PROUT

Źródło: R. Batra, *PROUT: The Alternative to Capitalism and Marxism*, University Press of America, Inc., Lanham 1980, s. 47.

System dzieli się na pięć głównych sektorów, tj. publiczny, spółdzielczy, prywatny, edukacji i ochrony zdrowia, przy czym rolnictwo ujęte jest w sposób analogiczny jak przemysł. Edukacja i ochrona zdrowia mogłyby być ujęte jako części trzech pierwszych sektorów, lecz ich znaczenie wymaga specjalnego traktowania. Sektor publiczny jest bazą, na której posadowione są pozostałe elementy

² Nazwę można przetłumaczyć jako Teoria Użytecznego Rozwoju; skrót PROUT składa się z: Pro – od *Progressive*, U – od *Utilization*, i T – od *Theory*.

systemu, począwszy od sektora spółdzielczego, poprzez sektor małego biznesu, a na szczycie piramidy są bezpłatna edukacja i ochrona zdrowia, dla których bazą są niżej usadowione trzy sektory tego systemu ekonomicznego.

Kierunki reform ograniczających skalę kryzysów gospodarczych

Prawidłowa odpowiedź na pytanie o kierunki tych reform wymaga postawienia diagnozy wskazującej, co jest przyczyną kryzysów ekonomicznych. Batra twierdzi, że główną przyczyną wielkiej depresji lat 30. ubiegłego wieku była nierówna dystrybucja dochodu i w konsekwencji koncentracja bogactwa, co przedstawiono w tabeli.

Udział w bogactwie
posiadany przez jeden procent najbogatszych obywateli

Lp.	Rok	Udział w bogactwie (%)
1	1810	21,0
2	1860	24,0
3	1870	27,0
4	1900	26,0–31,0
5	1922	31,6
6	1929	36,3
7	1933	28,3
8	1939	30,6
9	1945	23,3
10	1949	20,8
11	1953	27,5
12	1956	26,0
13	1958	26,9
14	1962	27,4
15	1965	29,2
16	1969	24,9

Źródło: R. Batra, *Regular Cycles of Money, Inflation, Regulation and Depressions*, Venus Books, Dallas 1985, s. 127.

W latach dwudziestych następował nagły wzrost nierówności udziału w bogactwie. W 1922 r. jeden procent rodzin amerykańskich posiadał 31,6% bogactwa narodowego, lecz w 1929 r., w ciągu siedmiu lat, ich udział wzrósł

do 36,3%. Stąd również rezultatem wielkiej depresji lat trzydziestych był upadek wielu fortun. W związku z tym, w celu ograniczenia przyczyn kryzysów, działania powinny być skierowane na zmniejszenie nierówności w podziale dochodu w społeczeństwie. Na marginesie należy zaznaczyć, że jest to również zgodne z założeniami Adama Smitha, który konkurencję doskonałą opierał na braku nierówności między podmiotami działającymi na rynku. Gdy występują takie nierówności, mamy do czynienia z monopolami, oligopolami i innymi formami rynków niekonkurencyjnych, a nie z najefektywniejszym ekonomicznie modelem konkurencji doskonałej. W związku z tym, biorąc pod uwagę założenia systemu PROUT, według Batry powinny być podjęte następujące działania w ramach polityki gospodarczej ograniczającej skutki depresji gospodarczej:

1. Powinna zostać ustalona zależność pomiędzy minimalnym i maksymalnym wynagrodzeniem za pracę; maksymalne wynagrodzenie za pracę nie powinno być większe niż dziesięciokrotność wynagrodzenia minimalnego.
2. Przemysł produkujący dobra podstawowe i surowce energetyczne, takie jak ropa naftowa, węgiel, elektryczność, stal, powinien być albo znacjonalizowany, albo podzielony na mniejsze, konkurujące ze sobą części, aby prywatni monopolisci nie mogli szantażować całego społeczeństwa wstrzymaniem dostaw; w razie nacjonalizacji tego typu przedsiębiorstwa powinny być kierowane przez niezależne zarządy odpowiedzialne przed rządem na tych samych zasadach wydajności i minimalizacji kosztów, jak firmy prywatne działające w warunkach konkurencji.
3. Akcje dużych korporacji powinny być rozdzielone wśród „niebieskich” i „białych kołnierzyków”, pracujących w tych korporacjach, którzy, wybierając reprezentantów, powinni zarządzać tymi przedsiębiorstwami.
4. Prywatna inicjatywa oraz inwestycje powinny być ograniczone do małych spółek i małych firm prywatnych.
5. Powinien być ustalony górny pułap dziedziczonego bogactwa w relacji do płacy minimalnej.
6. Budżet powinien być zrównoważony w ramach pełnego cyklu koniunkturalnego, tzn. powinien mieć nadwyżkę w okresach wzrostu gospodarczego i deficyt w okresach recesji.
7. Podaż pieniądza powinna być równa średniemu wzrostowi ekonomicznemu w cyklu koniunkturalnym; powinna rosnąć w czasie recesji i podlegać redukcji w czasie ożywienia, przy czym te działania dostrajające nie powinny iść za daleko.

8. Poza przemysłem produkującym dobra podstawowe, wymienionym w pkt 2, interwencja rządu w gospodarkę i społeczeństwo powinna być ograniczona do minimum; jej celem powinno być głównie podtrzymanie konkurencyjności pomiędzy podmiotami rynkowymi i wdrażanie działań wyrównujących szanse.

Są to fundamentalne reformy ekonomiczne, prowadzące do gospodarki funkcjonującej z udziałem rządu małych rozmiarów i z niskim poziomem nierówności (kapitalizm masowy). Na podstawie tych zalecanych reform widać, że w obecnej praktyce gospodarczej niewiele z nich znajduje zastosowanie. Oznacza to, iż z racji braku odpowiednich działań skutki nadchodzących kryzysów ekonomicznych będą dla społeczeństw tak samo dotkliwe, jak skutki kryzysów, które wystąpiły w latach poprzednich.

Bibliografia

- Batra R.N., *The Downfall of Capitalism and Communism. A New Study of History*, The Macmillan Press Ltd, London 1978.
- Batra R., *PROUT: The Alternative to Capitalism and Marxism*, University Press of America, Inc., Lanham 1980.
- Batra R., *Regular Cycles of Money, Inflation, Regulation and Depressions*, Venus Books, Dallas 1985.
- Herrmann T., Jurewicz J., Koc B.J., Ługowski A., *Mały słownik klasycznej myśli indyjskiej*, Semper, Warszawa 1992.

Streszczenie

Artykuł przedstawia wybrane dokonania amerykańskiego ekonomisty Raviiego Batry w zakresie implementacji do teorii ekonomii Prawa Cyklu Społecznego Prabhat Randżan Sarkara oraz badania Batry nad długookresowymi regularnymi cyklami ekonomicznymi podaży pieniądza, inflacji, regulacji i depresji w gospodarce USA w latach 1749–1980. Ponadto przedstawiono założenia systemu ekonomicznego PROUT oraz wynikające z nich, wskazane przez Batrę, kierunki fundamentalnych reform ekonomicznych, prowadzących do ograniczenia społecznych skutków następnych depresji gospodarczych.

Summary**ANALYSES OF THE CAUSES OF ECONOMICAL CRISES
IN THE RAVI BATRA'S WORKS**

The article presents chosen achievements of the American economist Ravi Batra, in implementation into theory of economics Prabhat Ranjan Sarkar's Law of the Social Cycle, and his researches on long-term, regular economical cycles of money, inflation, regulation and depressions in the US economy in 1749–1980. Additionally, the article presents basic rules of economical system PROUT, and coming from those, indicated by Batra, directions of the fundamental economical reforms to minimize social results of the next economic depressions.